

ba časa načeti nagrobnik in mu polaga ob obletnicah smrti šopke cvetja na grob.

Dr. France Habe

Viri:

Arhiv Postojnske jame; Izvestja meščanske šole v Postojni 1912; Biografski

leksikon (Glonar); Š. Lapajne: *Aus der Chronik der Adelsberger Grotte, Laibach 1907*; F. Habe, *Anton Globočnik — pionir slovenskega jamskega turizma* (Proteus, Glasilo Postojnske jame 1977, 1/8); R. Savnik, *Iz zgodovine Postojnske jame* (Kronika VIII/2, 99—110).

ZIVLJENJE, LIK IN DELO DR. ANTONA DERMOTE

»Skromna, a samozavestna gorenjska narava, ki se nikjer in nikoli ne rine v ospredje, toda povsod in vselej, kadar je treba, je mož na svojem mestu in to mesto je samo po sebi spredaj. Se ko sva bila sošolca na ljubljanski gimnaziji in sočlana v tedanji dijaški Zadrugi, sem občudoval globoko etično resnost in energijo, s katero je spopolnjeval svojo notranjost in se ukvarjal s problemi življenja in človeške družbe. Ni čuda, da je njegovega na stvarnost usmerjenega duha mikal ravno trezni češki narod s svojo trpko umstvenostjo. Mehkejšega slovenskega borca za resnico in pravico je oma-

mila Masarykova humanitarna filozofija. Na tem temelju je iskal resnice v sebi in pravilnega obračuna s svetom brez vsake fraze. Zato je njegov razvoj tako logičen in naraven, njegova beseda, naj jo je izrekel ali zapisal, brez doktrinarskih primesi ali strankarske slepote in njegovo življenje in delo skupna narodna vrednota.« S temi besedami se je v reviji *Slovan* poslovil od dr. Antona Dermote slovenski pesnik Oton Župančič. V teh kratkih stavkih je zelo nazorno označil značaj in duhovni profil našega rojaka, ki mu ob 65-letnici prezgodnje smrti domači kraj na njegovi rojstni hiši odkriva spominsko ploščo.

V družini premožnega usnarja v Železnikih je Antonu Dermoti 1. januarja 1876 stekla zibelka in rojenice so mu naklonile bogate duhovne darove. Kot da bi ga oblikovala narava okrog njegovega rojstnega kraja, je bil Tone velike, koščene postave, trd in samosvoj na zunan, pa bistrre glave in po značaju blag in pošten človek, brez sebičnosti in hinavstva. Po končani osnovni šoli se je vpisal na ljubljansko klasično gimnazijo, ki jo je končal leta 1896, potem pa se je vpisal na pravno fakulteto v Pragi, kar je bilo za tiste čase precej neobičajno nadaljevanje študija, saj so se slovenski maturantje v takratni Avstroogrski ponavadi odločali za študij na dunajski ali graški univerzi. Studentovska leta v Pragi so izoblikovala Dermotov idejni profil, tam je spoznal svoje somišljenike, s katerimi je kasneje izoblikoval posebno skupino intelektualcev, ki se je pridružila slovenski socialnodemokratski stranki, poslušanje Masarykovih predavanj pa je poglobilo njegov etični čut in smisel za drobno organizatorsko in prosvetiteljsko delo med ljudstvom. Iz kulturno in politično razgibane Prage se je Dermota po opravljenih študijah vrnil



v utesnjujoče slovenske razmere in ta provincialni duh je nanj zelo neugodno vplival. Zaposlil se je kot pravni praktikant in odvetniški koncipient v Kranju in Ljubljani. Leta 1908 se je preselil v Gorico, kjer je na sončnem Primorskem iskal zdravja za svoja že močno načeta pljuča. Uspel je sicer še, da je leta 1912 odprl svojo lastno odvetniško pisarno, že čez dve leti pa je, misleč, da je na poti popolnega okrevanja, nenadoma umrl 3. 5. 1914.

Že v dijaških letih je Dermota pokazal zanimanje za politične, kulturne in družbene probleme svojega časa. Bil je član ljubljanske dijaške Zadruge, kjer je bil pod vplivom Janeza Evangelista Kreka, tu je tudi zaradi svoje strogosti in redoljubnosti naletel na nerazumevanje že tedaj bohemskega Cankarja. Studij v Pragi in njegovo človeško dozorevanje so Dermoti odkrili vso zagatnost in brezperspektivnost slovenskih političnih strank. Čeprav je bil po svoji duhovni naravnosti bližji liberalni stranki kot pa klerikalni, mu njeno delovanje vendar ni ustrezalo in tako ga leta 1901 najdemo med liberalnimi narodnoradikalnimi mladimi intelektualci, ki so svoj politični cilj izpovedali v brošuri »Kaj hočemo« in pokazali, da jih nobena takratna stranka ne zadovoljuje. V prepričanju, da je slovensko ljudstvo treba prosvetljevati in izobraževati, je postal Dermota leta 1904 eden ustanoviteljev ljubljanskega izobraževalnega društva Akademija, še istega leta pa ga že srečamo med uredniki prve slovenske socialne revije »Naši Zapiski«, ki ji je do zadnjega leta pred smrtjo posvetil zelo veliko svojih moči, skrbel za sodelavce, sam pisal kritike in članke ter revijo uredniško oblikoval. Prav pod njegovim vodstvom so Naši Zapiski postali najpomembnejša slovenska družboslovna revija pred prvo svetovno vojno. Čedalje bolj intenzivno ukvarjanje s socialnim vprašanjem je Dermoto vedno bolj zblíževalo s slovensko socialno demokracijo, v kateri se je Dermota leta 1907 tudi strankarsko organiziral. Do Marksovega nauka je imel Dermota nekatere bistvene pridržke in ni priznaval diktature proletariata, marksizem se mu je zdel premalo etičen, pač zato, ker je Marksovo teorijo spoznaval v njeni reformistični bodisi Masarykovi ali socialdemokratski revizionistični obliki. Nadalje je socialni demokraciji očital, da zanemarja agrarno vprašanje in ne vidi rešitve nacionalnega vprašanja, pri čemer v odnosu na konkret-

no politiko naše socialne demokracije ni bil v zmoti. Vsi ti zadržki pa Dermote niso ovirali, da se ne bi z vso vne- mo vključil v strankino delovanje, in tako je že na prvih državnozbornskih volitvah na podlagi splošne volilne pravice maja 1907 v gorenjskih volilnih okrajih kandidiral na listi socialdemokratske stranke. Brez upa zmage, dotlej politično skoraj neznan, je s svojim prijetnim in umirjenim nastopom ter z močjo argumentirane besede imel nekaj zelo uspešnih predvolilnih shodov. Zbral je skoraj 800 glasov, več kot liberalni protikandidat in mnogo manj kot klerikalni. Čez štiri leta je Dermota ponovno kandidiral, spet ni bil izvoljen, toda število svojih glasov je podvojil in relativno mnogo bolj napredoval kot njegova protikandidata. V teh letih je skupaj z ostalimi našimi zapiskarji, zlasti z Dragotinom Lončarjem in Albinom Prepeluhom, ki jim pravimo tudi slovenski masarikovci, skušal teoretično utemeljiti poseben slovenski tip socializma, ki naj bi po njegovih besedah vzklik iz naše rodne grude, iz naših slovenskih političnih, gospodarskih in kulturnih razmer, iz naših slovenskih ljudi, iz naše slovenske zgodovine. Zahtevali so demokracijo, dvig kulturnega stanja, izboljšanje gmotnega položaja ljudstva ter korenite socialne reforme, odklanjali pa so revolucijo.

Dermotova politična publicistika razodeva, da je bil v bistvu meščanski demokrat, dosleden zanikovalec meščanske konservativnosti, ni se pa dokopal do pozitivnega socialističnega nazora, ki meščansko konservativnost ne samo zanika, ampak tudi nadomešča z drugo družbeno in nazorsko osnovo. Socializem je Dermoti ostal notranje tuj, s socialističnim gibanjem se ni organsko zrasel, čeprav se je brez pridržkov predstavljal za socialista po idejni in strankarski pripadnosti. Poudariti je potrebno, da je bil v tistih letih pred prvo svetovno vojno eden tistih kar nekam redkih slovenskih intelektualcev, ki so verjeli, da slovenski narod ne bo propadel. O tem je Dermota sam dejal: »Naša narodnost ni v nevarnosti in naš narod ne bo propadel, če se bo skrbelo za to, da se bo njegova zavednost, njegova kultura dvigala vedno višje in višje, opirajoč se na vedno globlje in močnejše korenine. Kaj zato, če nas kak Nemec obsodi na smrt, tiste moči pa nima, da to obsodbo izvrši nad kulturno visoko stoječim narodom, četudi maloštevilnim. Če naj bi se za idejo jugoslovanskega

edinstva propaganda vršila na ta način, da se vzbujajo narodni pesimizem in malodušno naziranje, da smo Slovenci že zato, ker smo majhen narod, obsojeni na propast, moram z vso odločnostjo to propagando pobijati kot škodljivo. Jugoslovansko edinstvo bo izvršljivo le na podlagi enakopravnosti in enakovrednosti, posebno kulturne, vseh narodov, ki naj jih obsega, pa nič drugače.»

Dermota je bil mož neutrudne delovne vneme, vendar brez bučnih manifestacij. Poleg rednega advokatskega in dnevnega političnega dela, je bil vnet sotrudnik različnih listov in revij, tako ga srečamo v Rdečem praporju, Zarji, Delavskem listu, Ljubljanskem zvonu, Slovenskem pravniku, Narodnem gospodarju, Slovane, Omladini, Slovenskem Přeledu in še in še. Tu ne sme biti pozabljeno tudi njegovo prevajalsko delo iz češčine. Eden njegovih zadnjih pomembnih nastopov je

bil zagovor Ivana Cankarja, proti kateremu je bil avgusta 1913 proces zaradi njegovega znamenitega predavanja. »Slovenci in Jugoslovani«. Stevilne načrte pa mu je žal prekrizala prerana smrt. Vsekakor pa je Dermota že pred sedemdesetimi leti s svojim ostrim kritičnim duhom osvetlil bistveni slovenski politični problem, da je za Slovence koristno in smotno samo tisto delovanje, ki je v interesu enotnosti in složnosti vsega naroda.

Zaradi svojega političnega in kulturnega delovanja in osnovne dejne naravnosti se je tako Anton Dermota zapisal med pomembne in zaslužne može v zgodovini slovenskega naroda, številne njegove ideje pa so dve generaciji po njegovi smrti našle oživitve na tem koščku zemeljske krogle, ki jo je Dermota tako iskreno ljubil. Nenazadnje je vzklikla tudi njegova vizija socializma s človeškim obrazom.

Dr. Franc Rozman

O ŽIVLJENJU IN DELU JANEZA EVANGELISTA-KREKA

(Ob vnovični vzdavi spominske plošče v Selcih)

Sprejeto obvezo in vaše povabilo sem razumel kot željo, da udeležencem današnje svečanosti in Selčanom predstavim objektivni pomen življenja in dela dr. Janeza E. Kreka. Seveda sem s tem sprejel zahtevno nalogo spriči obsežnosti in mnogostranosti njegovega dela, ki je vrh vsega premalo raziskano in kritično urejeno, da bi bilo lahko zares v celoti ovrednoteno.

Lok slavljencevega življenja se razpenja med Sv. Gregorjem nad Sodražico, kjer je kot prvorojenec — 27. nov. 1865 — preživel detinstvo, in Komendo (1868), kjer je v deških letih izgubil očeta (1875), ter Selcami, Škofjo Loko (1875/76) in Ljubljano, Dunajem ter drugimi krajšimi postajami po Slovenskem, dokler se leta 1917 po daljši in hudi bolezni, zadet od srčne kapi, v Št. Janžu na Dolenjskem ne sklene.

Njegova ustvarjalnost je od tretje šole dalje najprej tudi literarna in tako spremlja njegovo družbeno delo (kar ji je seveda bolj v škodo kot korist) v daljšem obdobju in je imela predvsem pobudniški pomen, čeprav obsega vse zvrsti: od lirске pesmi, novele, romana in drame.

Vse kaže, da Krek ni bil rojen za umetnika in celo duhovnika ne, saj ga je na

bogoslovje vodila bolj gmotna stiska kot notranja nuja. Očitno je izbirila botrovala prezgodnja očetova smrt ter družinska socialna stiska, v kateri se je znašla vdova z mladoletnimi otroki na moževi dediščini v Selcih, kamor se je Krek rad vračal vse do matrine smrti (1903).

Nadarjen in delaven fantič in mladenič je z lahkoto opravil srednješolski in visokošolski študij v Ljubljani; po sprejemu mašništva pa še dunajski Augustineum. Po vrnitvi z Dunaja je krajši čas »pasel duše«, vzporedno učiteljeval na ljubljanskem bogoslovju, hkrati začel javno družbeno delovati kot publicist, družboslovec in politik v okviru krščansko socialnega gibanja pod okriljem Katoliške narodne stranke, ki je kot posledica družbenih in političnih delitev nastala v slovenskem, slogaškem, in le na videz nerazčlenjenem narodnem organizmu in gibanju.

Njegova dunajska leta označujejo naslednji pomembni dogodki: ustanovljena je bila II. internacionalna zveza delavcev in po odpravi Zakona proti socialistom — v Hainfeldu (1889), tudi avstrijska socialdemokratska stranka. Dve leti pozneje je Leon XIII — *urbis et orbis* — objavil *Vencikliko Rerum novarum*. Krek tedaj pro-